RATNIČKI NAROD CRNE GORE

Aleksandar Devin

We are publishing the complete text of the English author translated by Slobodan Jovanović. Apart from the observations on history and different aspects of the social life of Montenegrins, this work is also precious because of an abundance of authentic photographs from the beginning of the 20th century.

The text was published in 1924 in the almanac called Peoples of All Nations, by J. A. Hammerton.

Hrabar i izdržljiv narod su Crnogorci, s pravom čuveni po svojoj vjekovnoj borbi protiv turske moći i po čvrstoj riješenosti da osvoje nacionalnu nezavisnost. U njihovoj domovini, zemlji Crne Gore, kako joj glasi ime, đe vukovi i divlji veprovi slobodno lutaju između četinarskog i bukovog drveća na uzvisinama, i ljudi se moraju se žestoko boriti sa prirodom za svoje potrebe ukoliko žele da opstanu, a bespoštedna vježba za to takmičenje, ništa manje nego ratna disciplina, uticala je da se izgradi rasa sposobna za izuzetnu fizičku izdržljivost.

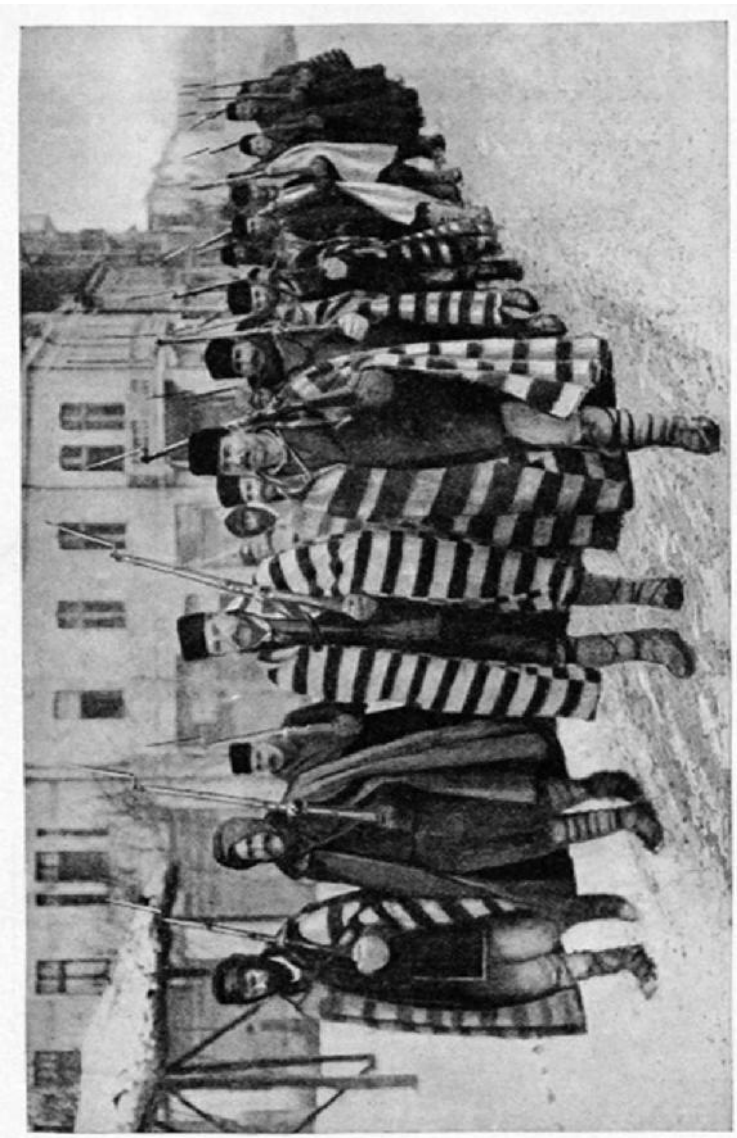

CRNOGORSKI VOJNICI MARŠIRAJU IZ CETINJA DA ZAUZMU SVOJE MJESTO NA BORBENOJ LINIJI

Pet stotina godina borna je bila glavno zanimanje Crnogoraca, a vojska ta male zemlje je uvijek obuhvatala gotovo cijelokupno njeno muško stanovništvo. Mrgodno ozbiljni, ovi rođeni ratnici preziru čisto spektakularne zamke militarizma i njihova borbena odežda malo se razlikuje od svakodnevne. Ono što je dio uniformom je kapa, grimizna kapa sa bordurom od crne svile i pet zlatnih traka koje simboliziju pet vjekova slavnog otpora Turcima od mračne propasti na Kosovu.

3532

Kao rođeni ratnici, crnogorski muškarci dugo su smatrali ratovanje svojom najvažnijom aktivnošću i ponosno su pokazivali svoja znamenja i obilježja vojne službe. Hrabri i neustrašivi, ali nikada u mirnodopsko vrijeme ne izlaze bez pune oružane spreme – pištolja, dugog bodeža za pojasom i puške obješene o rame. Moderni način ratovanja je učinio zastarjelim njihovo staro oružje – mač sa drškom optočenom zlatom ili srebrom, pištolj neprocjenjive izrade, dugu pušku ukrašenu sjajnim zlatom – ali Crnogorac i dalje nalazi zadovoljstvo u veličanstvenosti svoje odežde.

MUŠKI PONOS ODGAJAN U PLANINAMA

Ogromna muška snaga i skoro mačja elastičnost pokreta krase crnogorske muškarce. Njihov sjajni stas i muško držanje izuzetno naglašava prilično teatralna narodna nošnja – kesaste pantalone do koljena, grimizni jelek izvezen zlatnim ili crnim nitima i duga otvorena tunika pričvršćena oko pojasa veličanstvenim širokim povezom, sa zatisnutim oružjem. *Photo, H. C. Woods*

Nacionalna nošnja se sastoji od veoma širokih pantalona do koljena koje podsjećaju na rasječenu suknju, veoma lijepo izvezenog kaputića sa zlatnim ivicama, dugačke tunike koja doseže do koljena, prilično otvorene naprijed i skupljene oko struka božanstvenim širokim svilenim pojasom i prsluka bez rukava, gusto pokrivenog duplim redom zlatne dugmadi i skrojenog tako da grudi ostaju nepokrivene. U takvoj nošnji crnogorski muškarac voli da se prikazuje u doba mira i ponosno korača glavnom ulicom Cetinja, ističući sjajno perje izuzetnim fizičkim karakteristikama i dobrim držanjem.

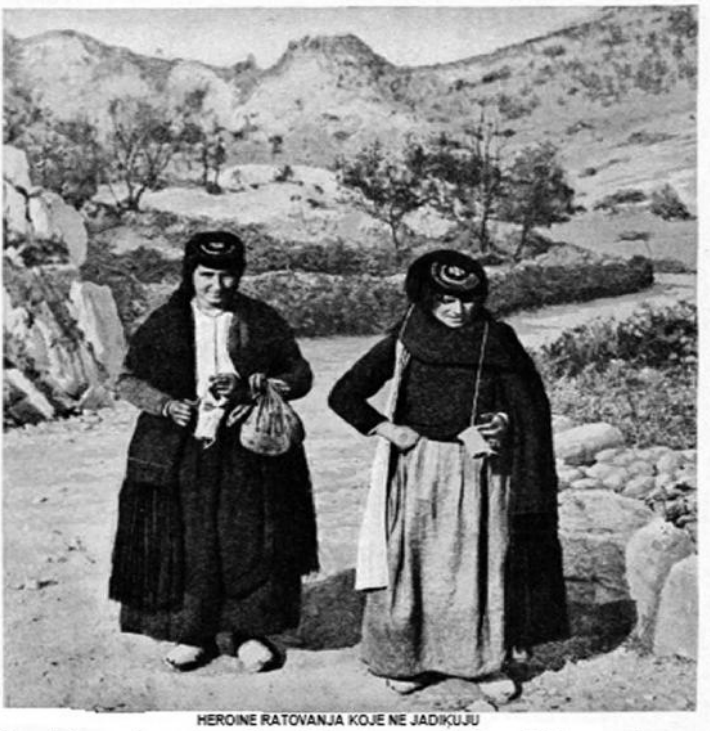

HEROINE RATOVANJA KOJE NE JADIKUJU

Crnogorske žene se nalaze u potpno servilnom položaju u odnosu na svoje muškarce, vršeći skoro sve poslove vezane za narodni život osim ratovanja. Sav manuelni rad je na njima, što dovodi do njihovog prerano starenja, uprkos znatnoj fizičkoj snazi, i često im rano oduzima lepotu koja im je data u mladosti. Njihove odjeće je veoma jednostavna, osim u svečanim prilikama.

Prirodno je da su ljudi toliko obuzeti ratovanjem i od malih nogu i obučavani za rukovanje oružjem, prezirali sve manuelne poslove i ostavljali ženama neophodne zemljane radove. Otuda, dok su muškarci u svojim dugom pohodima ostali neporaženi sa svojim staromodnim ratnim metodima, njihove žene-seljanke su na svojim ramenima iznosile teret teškog rada sa odlučnošću da očuvaju život i sposobnošću da ispune svoje ciljeve neprevaziđenom u Evropi. Njihove obaveze nijesu bile samo majčinstvo i vođenje domaćinstva, već su one nosile težak teret i obrađivale zemlju, prihvatajući taj položaj ne kao zavisnost već kao prirodnu podjelu rada.

JEDNOSTAVNO UKRAŠENA LJEPOTA - Gala haljina crnogorskih žena obuhvata svilenu košulju privezanu oko struka srebrnim pojasom i bijeli jelek, preko kojih se nosi kratka jakna bez rukava od crvenog, plavog ili ljubičastog somota, bogato izvezena.

Muškarac je za crnogorsku ženu borbena životinja a ženi je dopala uloga da se brine za sve druge oblasti života. Žena se rijetko viđa u javnosti, osim u crkvi ili kako nosi hranu. Po zakonu, ona ne može biti odgovorna za zločin (osim ubistva), već je za prekršaje žene odgovoran njen muž, otac za prekršaje svojih kćeri, a brat za prekršaje svoje sestre. U slučaju osvete, od žena se nije očekivalo da uzima ulogu osvetnice.

ČRNOGORCI I NJIHOVA DNEVNA RUTINA

Blistavu narodnu nošnju nikada nije nosio neko kome više pristaje od Kralja Nikole od Crne Gore

U sjenovitoj otvorenoj pijaci na Cetinju vesele i vrijedne crnogorske žene se okupljaju da bi prodavale teške tovare povrća koje su same gajile strpljivim radom i same donosile sa naporom

Sa bradatim sveštenicima koji nose vošanice i kadionice na čelu kolone, drugovi nose crnogorskog ratnika na grobljе, de će posljednji put pogledati njegovo lice prije no što njegov kovčeg bude zauvjek zapečaćen

Ovo skromno selo, Njeguši, na obroncima Crne Gore, bilo je očevinsko boravište negdašnje vladajuće crnogorske porodice

Vrijeme prolazi veoma prijatno u tračarenju i razmjeni dobara na pijaci na prostranom, sjenovitom pločniku u blizini luke Marina u Kotoru

Šedeći na cetinjskoj ulici, slijepi pjesnik pjeva razvučene melodije o crnogorskim herojskim podvizima iz davnina

3542

Živi se srećno sa malim resursima u crnogorskim brdima. Kao što je ovđe, u mestu Kuženišta, đe niske kamene kuće pokrivene toplim crijepom pružaju skloništе goršćacima, pasioniranim ljubiteljima vječnih brda koja se uzdižu strmo iznad njih.

photo Alexander Devine

Ples je omiljena zabava Crnogoraca. Ovđe, na ravnom otvorenom prostoru u Kotoru, grupa ljudi igra kružnu igru nazvanu kolo, koje je popularno širom balkanskog poluostrva.

Od čistokrvne crnogorske loze, Kraljica Milena je carska figura obučena na ovaj način u ukrašenu prelijepu narodnu nošnju njenog naroda

BOŽANSTVENO PERJE KOKOTA - Među ljudima koji su još uvijek u ranim fazama civilizacije velike lične vrijednosti često su praćene neprivlačnom sujetom. Crnogorci je manifestuju izuzetnim bogat-stvom odjeće kojoj su naklonjene njihove glavešine, kao što je ovaj teatralno ponosni momak.

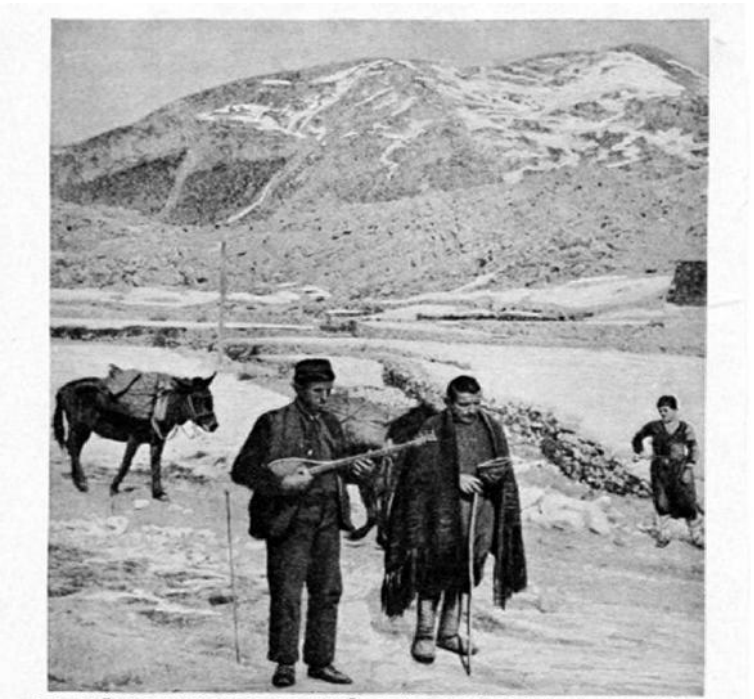

PJESNICI ČIJE HEROJSKE MELODIJE INSPIRIŠU BORBENE PODVIGE - Obdareni velikim poetskim temperamentom, Crnogorci imaju bogat opus balada kojima se veličaju borbeni podvizi njihovih nacionalnih heroja. Ljudi koji fizički nijesu sposobni za borbu postaju pjesnici i pjevaju ove balade u pratnji monotone jednožične violine, nazvane gusle, ili skoro podjednako jednostavne gitare.

Život nije bio lak za crnogorske žene, posebno u vjekovima prije nego što su obradive površine iz ravnica potpale pod dominaciju crnogorske države. U cijeloj istoriji poljoprivrede, nema ljepše stvari od strpljive energije koju crnogorska žena ulaže da bi njena zemlja darovala hranu i domišljatosti koju pokazuje u obradi oskudne i neplodne zemlje. I najmanji djelovi zemlje, nekada veličine nekoliko inča, koji mogu da nose samo jednu stabljiku krompira, obrađivani su. Kameniti grebeni, zalutale niše i pukotine zemlje, sve je to namijenjeno sijanju a mnogi su i razni mali usjevi sakupljeni na površini koja možda nije veća od kvadratnog metra.

SNAŽNI LJUDI NAORUŽANI I NEUSTRAŠIVI PRED BILO KOJIM PROTIVNIKOM - Može se uhvatiti lasica u snu ali nikada Crnogorac bez oružja. Ma koliko da je gorštak siromašan, sa vrećastim kaputom i trošnom obućom, njegova će puška biti brižljivo očišćena i biće mu u ruci ili o ramenu, dok će mu za pojasom biti par pištolja i bodež, opasan koliko i zloslutan.

Ipak, uprkos neprestanom trudu oko njenih stjenovitih padina brda i malo pitomijih ali malobrojnih dolina, Crna Gora nije mogla da prikupi dovoljno hrane da nahrani svoje ljude i nedostajala joj je morska luka. Smokva, murva i vinova loza sada cvjetaju u dolinama ali ishrana ljudi je oskudna i štedljiva i oni jedu malo sira, krompira i usoljene ribe koju zovu ukljeva i hleb od raži i kukuruza. Srećom po Crnogorca, on je uvek „manje mario za pun stomak nego za lagano srce“. A to lagano srce je bilo njegovo vjekovima. Oskudica i borba su, takođe, bili njegovi, kao i njegovog oca prije njega. Crnogorac nikada nije

SLOBODAN NA VISORAVNIMA ĐE LETI ORAO CARSKI - Stojeći nepomično na grebenu njegovih rodnih stijena, namrgođen i nesalomiv, zlokobnih brkova koji strižu ispod orlovskog nosa i oštroumnih očiju koje opažaju i najudaljenije tačke, ovaj ostarjeli Crnogorac izgleda kao da je srodan zlatnim orlovima koji viju svoja gnijezda u utvrđenjima Crne Gore prezirući klopke ptičolovaca.

NISKI KROVOVI RIJEKE PRUŽAJU SKLONIŠTE UZVIŠENIM DUŠAMA - Crnogorske kuće su skoro uvijek prizemne, dok se razlikuju samo kuće stočara, koje imaju prizemlje, de su smještene životinje I sprat de su porodični stanovi. Dimnjaci nijesu uobičajeni, dok dim iz ognjišta izlazi kroz vrata. Ovako elementarna domaća arhitektura preovladuje I u gradovima koji nijesu tako nevažni, kao što je Rijeka.

KAKO SE PRENOSE VESTI IZ CETINJA U KOTOR - Fizički uslovi prave mnogo problema u razvoju modernih sredstava komunikacije u Crnoj Gori. U unutrašnjosti zemlje malo je puteva koji su prilagođeni za kočije, ali na najvažnijim putevima poštanska služba se vrši pomoću motornih vozila, od kojih se jedno može videti na slici snimljenoj u Kotoru, okruženo grupom zainteresovanih dječaka

CRNOGORSKE ŽENE U MLADOSTI - S obzirom da je muški pol posmatran isključivo kao ratnički pol, crnogorske žene su na svojim plećima nosile sve ostale životne odgovornosti sa patriotskom nezavisnošću duha koja ih postavlja visoko iznad bilo kakvih pritužbi zbog servilnog kulučenja. Neudate devojke nose simboličnu crvenu kapu, a služavke i gospodarice se mogu poreditti sa ženama iz bilo koje druge balkanske države.

tražio miran kraj. Zaista, on se toga klonio, a od molitvi i dobrih želja koje su mu upućivane u ranom djetinjstvu na krštenju, nijedna nije bila češća od želje „Bože spasi ga od umiranja u krevetu."

Uz ovaj borbeni duh išlo je i krvno bratimljenje mladih ljudi i posvećivanje onih, koji fizički nijesu sposobni za borbu, pjevanju pjesama i recitovanju o herojskim djelima. U davnoj

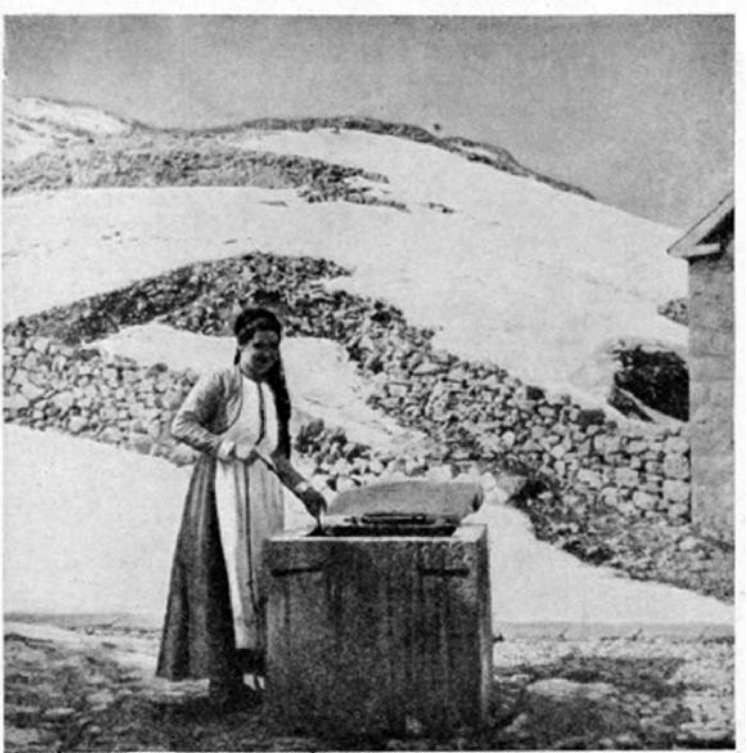

IZVLAČENJE HLADNE VODE IZ NJEGUŠKOG BUNARA - Bunari su neprocjenjivo blago za stanovnike planina Crne Gore, đe je, u nekim oblastima, nedostatak vode toliko ozbiljan problem, da su ljudi prinuđeni da skladište otopljeni snijeg kako bi ga koristili tokom ljeta. Neki djelovi su skoro potpuno bezvodni – što je više puta znatno pomoglo njihovoj odbrani od invazije – I širom zemlje voda se veoma štedljivo koristi.

istoriji Crne Gore donijet je dekret da će onaj ko u času borbe napusti polje i zatraži neđe zaklon a da nije dobio komandu da se povuče, biti osramoćen oblačenjem u žensku odjeću i biće mu data preslica umjesto mača, a žene će ga tući preslicama, da bi, na kraju, bio proćeran preko granice kao izdajnik slobode Crne Gore i nedostojan svoje otadžbine.

Crnogorac ima sve karakteristike srčanog, gorštačkog i borbenog naroda. Trijezan je i rijetko pije drugo osim malo vode i

NA STRAŽI MEĐU SVOJIM RODNIM STIJENAMA - Kamene kuće u planinama su bile neosvojive pozicije u crnogorskom sistemu odbrane sve do pojave jakih eksploziva. Straže sokolovih očiju su ih čuvale, komunicirajući međusobno glasovima na nevjerovatnim udaljenostima.

kiselog mlijeka, premda će na proslavama i događajima poput sahrane ili krštenja udovoljiti sebi crnim vinom ili rakijom, pićem destilovanim iz vinove loze i lokalne divlje šljive. Čestit je, vjeran svojoj ženi i toplo privržen porodici. Život mu je zaista i dalje u velikoj mjeri plemenski, a kućna porodična zajednica sa pater familiasom na čelu još uvijek opstaje.

Istovremeno, Crnogorac je osvetoljubiv i veoma osjetljiv kada je u pitanju čast njegove porodice. Upravo je ta osjetljivost održala osvetu ili krvnu osvetu živom. Kralj bi mogao zabraniti osvetu, svještenstvo bi je moglo zvanično osuditi ali ju je javno mnjenje podržavalo. U odbrani lične časti i časti njegove porodice Crnogorca ne možete ubijediti da je pogrešno ubiti prekršioca. Inače, ubistva se rijetko dešavaju, osim u slučaju pograničnih napada, koji su na Balkanu oduvijek smatrani legitimnim oblikom poslovanja. Tako primitivan narod nema potrebe za profesionalnim advokatima, a sukobi se rješavaju tako što svaka strana pred oblasnim sudijom predstavlja svoje viđenje slučaja i izvodi svoje svjedoke.

Uz borbenu hrabrost njenih ljudi i poljoprivredne vještine i posvećenost njenih žena, Crna Gora ima i svoje mjesto u analima učenja. U manastiru Obod u blizini Rijeke, čak 1493. godine, Ivan Crnojević je postavio prvu štamparsku presu, a njegov sin Đurađ Crnojević je nastavio taj posao. Slova su pribavljena iz inostranstva i štampani su mnogi molitvenici i psaltiri, sve dok nijesu došli Turci i uništili presu 1566. godine. Tek je 1832. godine umjetnost štampanja oživjela a pjesme i balade iz te zemlje, njene legende i priče koje su tako dugo održavane usmenim predanjem, dobile su svoje trajne zapise. Od nacionalnih balada, ili „pjesama“ kako ih zovu, jedna od najpoznatijih je „Sve-Oslobodi“ (potpuno slobodan), napisana kao pomen crnogorskoj istrazi poturica, tj. istorijskom masakru muslimana uoči Božića 1702. godine, jednom događaju u vjekovnoj borbi između Crnogoraca i Turaka.

CRNOGORSKI GERILCI TOKOM PODNEVNOG OBROKA - Čak i u najboljim vremenima, uobičajena ishrana Crnogoraca je veoma oskudna i štedljiva. Uglavnom se sastoji od hleba napravljenog od raži i kukuruza, sira, krompira i ukiljeve, jedne vrste usoljene sardine. Voda i kiselo mlijeko su uobičajena pića, a retko je alternativa crno vino ili rakija, piće destilovano od loze i lokalne divlje šljive.

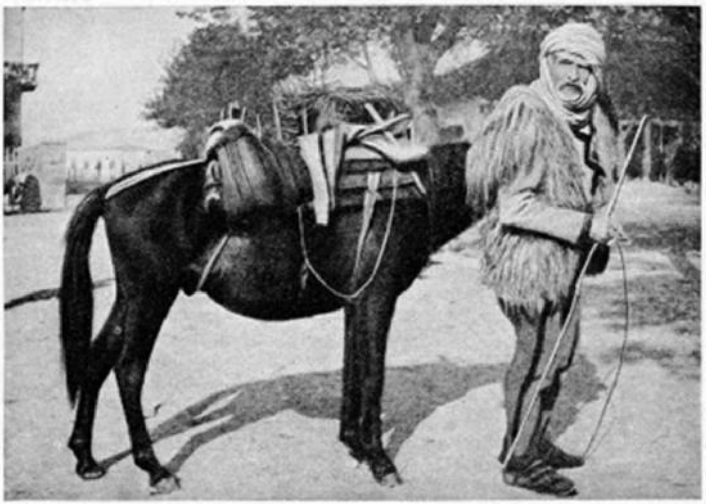

ZADOVOLJAN SA KONJEM ZA JAHANJE I KRZNOM ZA OGRTANJE - Na uzvišenim pašnjacima na severu Crne Gore ima ogromnih stada ovaca, poznatih po gustom krznu, koje lokalni stanovnici koriste kao zimske „grijače", istina grubo skrojene, ali luksuzno udobne. Tako zaštićen od hladnoće i sa svojim jakim, makar i malim, balkanskim ponijem za nošenje tovara, a možda i njega samog, ovaj srčani stari gorštak nikome ne zavidi ni na čemu.

CRNOGORSKE DAME OKUPLJENE NA CETINJU - Samo neki događaj od nacionalne važnosti može da izvuče cetinjske dame na ulice u ovolikom broju. U redovnom životu, crnogorske žene se skoro nikada ne viđe u javnosti, osim u crkvi i prilikom vršenja njihovih zadatih dužnosti kao nosača robe. Kapa koju nose neudate devojke zamjenjuje se nakon udaje crnom maramom kao što se vidi na ženama koje stoje u prvom redu.

Priča o toj borbi je, uglavnom, istorija Crne Gore. Jer njeni ljudi, kao i njihovi susjedi u Bosni i Hercegovini, po porijeklu pripadaju srpsko-hrvatskom ogranku velike slovenske porodice, govore istim jezikom kao Srbi, koriste ista ćirilična slova u pisanju i slijede vjeru i doktrinu istočne pravoslavne crkve.

Skoro sve stare balade se bave ratnim djelima, što je razumljivo za jedan borbeni narod. Te balade ogromne dužine pjevaju se uz pratnju jednožične violine, nazvane gusle, i predstavljaju važnu pojavu na svim društvenim okupljanjima. Osim pjevanja, igranje predstavlja popularnu nacionalnu pojavu a igra se veoma razlikuje od zapadnoevropskih igara. Kolo, odnosno igranje u krugu, muškarci izvode sporim, dostojanstvenim pokretima, a

MUŠKA SUJETA POKAZUJE SVOJE PERJE - Prezirući bilo kakav rad, crnogorski muškarci provode svoje slobodno vrijeme pokazujući svoj nakit na javnim mestima. Iskreno ponosni na zalsta sjajan izgled u bogatim nošnjama koje tako zadivljujuće pokazuju njihove veličanstvene fizičke proporcije, oni paradiraju ulicama prestonice III sede ispred kafana, pušeći cigarete i ćaskajući uz skromnu čašu vina.

ponekad im pomažu žene, koje formiraju krug i nastavljaju da prolaze kroz mnoge svečane i ponosne evolucije. Oro je mnogo življa aktivnost, u kojem su muškarci i žene okrenuti licem u lice u parovima, povremeno stimulisana brzim pucanjem iz revolvera od strane muških igrača.

Tek je nakon velikog poraza Srba od strane Turaka na Kosovu 1389. godine kneževina Crna Gora postala odvojena i zasebna država, za koju će se od tog trenutka boriti oružjem sa turskom silom sve do postizanja nezavisnosti. Nakon Kosova, Crnogorci su se povukli u svoje planine i, pod vođstvom Đurađa Balšića, do smrti branili suverenitet od Turaka. Otuda Crnogorci, i muškarci i žene, nose na glavi kape, tamnocrvene boje, okruglog oblika, sa širokom bordurom od crne svile i pet prišivenih zlatnih traka. Crvena boja označava more krvi koje je

„NEKA BOG ČUVA KRALJA" KLIČU CRNOGORSKI VOJNICI KRALJU NIKOLI NA ĆETINJU - Nikola, prvi i posljednji kralj samostalne Crne Gore, personifikovao je svoj narod sa takvom kompletnošću koju nije imao ni jedan evropski suveren. Izabran za princa 1860. godine, njegov principat je proglašen kraljevstvom 1910. godine, i on je umro kao kralj, premda kao kralj u egzilu 1921. godine. Lično se borio u svakom ratu u kojem je Crna Gora učestvovala u tom dugom periodu, reorganizovao je vojsku, revidirao zakonik, podario svom narodu Ustav i obrazovni sistem i vodio život jednostavne porodične sreće, sprovodeći patrijarhalnu vlast zbog čega je bio voli u svojoj zemlji.

MRAČNA VRATA KOJA ZATVARAJU USKU GROBNICU - Crnogorci nose svoje preminule do groba u otvorenim kovčezima, izvorno vjerovatno sa istom namerom da sprječe prijave igre koje pobuđuju Grke, kao što je već objašnjeno na stranici 2518. Na začelju kolone ožalošćenih koji prate pokojnika, kao što je prikazano na stranici 3539, korača jedan od njih noseći na svojem ramenu poklopac, koji će biti pričvršćen na kovčeg neposredno prije ukopa.

zapljuskivalo Crnu Goru tokom pet vjekova, koji su predstavljeni zlatnim trakama, dok je crna bordura znak žaljenja zbog propasti na Kosovu.

Mnoge su se dinastiije promijenile tokom tih vjekova, a značajne su bile vladike ili kneževi-episkopi, čija je vladavina trajala do 1851. godine. Ova duga linija kneževa pomogla je da se efikasno konsoliduje nacionalna nezavisnost i održi jedinstvo.

Cetinjski vladika je u jednoj osobi predstavljao duhovnu i svjetovnu vlast, a titula se prenosila sa strica na nećaka (s obzirom da vladika, prema zakonima istočne crkve, nije mogao da se ženi), što je sprečavalo neslogu među poglavarima vlasnicima zemlje. Osim toga, vladika, po osnovu svoje svete službe, manje je bio u iskušenju nego sekularni vladari da izda zemlju odmećući se, a njegovo naimenovanje nije (kao prethodna naimenovanja za cetinjsku stolicu) vršio pećki patrijarh, podanik Porte.

Vladika nije imao obavezu vjernosti sultanu, ni direktnu ni posrednu. Njega su birali poglavari Crne Gore, a samo je njegovo posvećenje za episkopat vršio patrijarh.

Najveći od vladika je bio Petar I, koji je vladao od 1782 do 1830. godine. On je bio taj koji je prvi put uveo Crnu Goru u evropsku politiku, ušavši u savezništvo sa Austrijom i Rusijom protiv Turske 1788-92. godine, i pruživši pomoć Britancima da zauzmu Kotor od Francuza 1813-14. Crna Gora nije kasnije dobila ništa od toga, jer su evropske sile odmah predale Kotor Austriji. Petar I je prkosio i Napoleonu Bonaparti, odbijajući ponuđenu „zaštitu" imperatora i titulu dalmatinskog patrijarha.

Njegov naslednik, Petar II, div visok šest stopa i 8 inča (1,97 m), pamti se više po administrativnom poslu tokom 20 godina njegove vladavine (1830□51) nego po spoljnoj politici. Pjesnik i reformator sa mladalačkim poletom, imao je samo 39 godina kada je umro, Petar II je autor „Gorskog vijenca", čuvene slovenske istorijske drame i „Luče mikrokozma", filozofske poeme koja je postala srpski klasik. Njegovim naporima zabranjena je osveta (mada ne i iskorijenjena), suzbijena krađa, osnovan Senat, obnovljena nacionalna štamparija i sakupljene i objavljene pjesme te zemlje. Petar II je bio posljednji vladika. Njegov nećak i nasljednik Danilo se oženio i rado se odrekao duhovne vlasti vladike u korist isključivo svjetovne, postavši gospodar, odnosno knez Crne Gore. Zajedno sa svojim bratom Mirkom, velikim vojnikom – „sabljom Crne Gore" – Danilo je na Pariskom kongresu 1857. osvojio priznanje za svoju državu i u ratovima sa Turcima stekao dodatne teritorije. Mirko, uprkos svojim vojnim vještinama, nije smatran pravim čovjekom za kralja i, kada je Danilo ubijen 1860.godine, izbor je pao na Mirkovog sina Nikolu, mada je on tada imao samo 19 godina.

Za duge vladavine Nikoline, kneževina je postala kraljevstvo, oružani kamp i „orlovo gnijezdo", kako je Nikola opisivao svoju zemlju, transformisala se modernu državu, i najzad nakon

PRIPADNIK CRKVENOG MILITANTNOG SASTAVA - Crnogorski parohijski sveštenici koji pripadaju istočnoj pravoslavnoj vjeroispovesti oblače narodne nošnje, nose oružje, ratuju i predvode seljane u dnevnim poslovima, a od njih ih razlikuju samo njihove brade. Kao klasa, veoma su malo obrazovani.

uspješnog izlaska iz dva balkanska rata, izgubila u haosu Velikog rata. Jer, užasnom ironijom sudbine, Crna Gora je bila jedina „mala nacija“ zbrisana sa mape Evrope krajem Velikog rata, a njeni stanovnici jedini narod koji više nije bio nezavisan.

Nijedan suveren nije učinio više za svoj narod nego što je Nikola za Crnu Goru. Borio se za svoje gorštake u ratu protiv Turaka 1862. godine, predvodio ih protiv Turaka 1876. godine, a kada se drugi rat završio 1878. godine Berlinski sporazum formalno je priznao nezavisnost Crne Gore i duplo uvećao njenu teritoriju, čime je broj stanovnika uvećan sa 150.000 na 200.000 duša. Sporazum je morao biti revidiran nakon dvije godine, a Crna Gora je tada povratila luku Ulcinj i obalski pojas od 30 milja (48 km) koji je držala tokom srednjeg vijeka.

U godinama mira koje su trajale do Balkanskog rata 1912. godine tokom Nikoline vladavine zemlja je doživjela prosperitet. Ustav i sistem nacionalnog obrazovanja uspostavljeni su 1868-69. Po tom ustavu knez Nikola se odrekao svojih do tada stečenih prava na neograničenu vlast nad javnim sredstvima, ali je zadržao isključivo pravo na pomilovanje i upravljanje javnim poslovima. Osnovane su dvije srednje škole, jedna za dječake po imenu „Bogoslovija“ i jedna za devojčice po imenu „Ženski crnogorski institut“, nakon čega su uslijedile i osnovne škole sa slobodnim, univerzalnim obrazovanjem. Univerzitet nije bio moguć i mladi Crnogorci koji su željeli univerzitetsko obrazovanje obično su ga nalazili u Francuskoj, Italiji, Rusiji ili Njemačkoj. Unutrašnji resursi zemlje su razvijeni uvođenjem uzgoja duvana i vina, dok su rudni resursi – gvožđe, bakar, ugalj i nafta – još uvijek bili nerazvijeni.

1888. je revidiran zakonik, a naslijedila ga je nova modernija skupina zakona. Godine 1905. Nikola je proglasio novi Ustav koji je umjesto starog patrijarhalnog reda uveo političke slobode (uz uobičajene poteškoće koje političke slobode nose sa sobom), a Skupština ili Crnogorski parlament koji se sastao u oktobru

MODA ZA LJUDE U ZEMLJI FORMIRANA U BRDIMA - Kada nisu dočerani u potpunoj spremi njihove sjajne narodne nošnje, crnogorski muškarci obično se oblače u stilu koji prikazuju ova tri čovjeka. Odjeću na čovjeku na desnoj strani nose samo najstromašniji i ne krasi je umjetnički rad koji se vidi na ostale dvije jednostavne, ali praktične nošnje. Primećuje se da svi nose kapu i pojas u kojem nose oružje.

PLANINE I PLANINARI ČUVAJU KOTOR - Grupisani u luci Kotor, sa velikim stijenama koje se uzdižu u krečnjačku masu planine Lovćen iza njih, ovi snažni gorštaci na lijep način predstavljaju svoju zemlju. Legenda kaže da je tokom postanja Bog prešao preko zemlje prosipajući kamenje iz torbe po njoj. Kada je prelazio preko Crne Gore, torba se pocijepala a preostalo kamenje je padajući formiralo Crnu Goru.

1906. na Cetinju valjano je izabran muškim glasovima, osim 12 ex-officio članova.

Nikola, posljednji evropski suveren koji je lično učestvovao u bitkama i nosio na svom tijelu ožiljke od rana zadobijenih na ratnom polju, u ranom periodu svoje vladavine reorganizovao je vojnu službu Crne Gore. Muška populacija uzrasta između 17 i 50 godina, podijeljena je u dvije divizije, u kojima je bilo približno 10.000 ljudi; formirane su dvije planinske artiljerijske baterije; u Podgorici je osnovan vojni koledž sa ruskim instruktorima a kasarne za pješadijski bataljon su izgrađene na Cetinju. Međutim, crnogorska vojska nikada nije imala obavještajno odjeljenje ili kompletiran ambulantni odred. Vezano za vojnu službu, žene, sestre i kćeri planinskih boraca iznijele su na svojim plećima ne samo obroke za borce u ratno doba, već i rezerve baruta i municije.

1910. godine, na osnovu peticije Skupštini, kneževina je postala kraljevstvo, a Nikola njen prvi kralj. Za Crnu Goru su uslijedile još dvije godine prosperiteta prije Balkanskih ratova 1912. i 1913. godine, a zatim samo još jedna godina prije nego što je zemlja utonula u konflikt koji je promijenio granice mnogih zemalja. U mirnodopsko vrijeme izgrađena je pruga od Virpzara do Bara, sa određenim planiranim proširenjima. Osposobljeni su putevi za motorni saobraćaj. Porastao je broj škola. U periodu 1914-15.godine bilo je 18.195 đece i 366 nastavnika u 211 osnovnih škola. Srednjoškolci su pohađali četiri srednje škole u Podgorici, Nikšiću, Beranama i Pljevljima, a na Cetinju je bila obična škola za obuku svještenika i školskih upravitelja i gimnazija koja je radila na liniji francuskih javnih škola.

Tokom Prvog balkanskog rata, kada su se sve balkanske države ujedinile protiv svog tradicionalnog starog neprijatelja, Turaka, Crnogorci su se borili svim svojim starim zalaganjem i neizmjernom hrabrošću. Iako brojčano nadjačani i sa nedovoljno

artiljerije, zauzeli su Skadar, da bi na kraju saznali da su Velike sile odlučile da se Skadar da novoosnovanoj državi Albaniji, sa njemačkim princom kao njenim vladarom.

Avgusta 1914. godine, da je Crna Gora postupila kao što su Grci, koji su se odrekli formalnog defanzivnog i ofanzivnog savezništva sa Srbijom i ostali po strani Velikog rata, vjerovatno je Austrija ne bi zlostavljala. Štaviše, zaista je Njemačka pokušala velikim mitom da ubijedi Crnu Goru da ostane neutralna. Neutralnost i napuštanje srpskih prijatelja i rođaka za kralja Nikolu i crnogorsku Skupštinu bio je nemoguć put. Ljudi, jednostavno, nijesu hteli da čuju za takvo dezerterstvo. Ljudi su poletjeli ka oružju, žene preuzele na sebe da im pomognu na svaki mogući način. Stari kralj, jer Nikoli je bilo 75 godina, bacio se na posao sa žarom i u ranoj fazi rata crnogorske trupe su spasile srpsku vojsku i kralja Petra i njegove sinove od iznuđene predaje Austrijancima. Ali Nikola je bio isuviše star da bi se borio kao nekada na mnogim poljima, a Srbi su insistirali prvo, da generalštab crnogorske vojske čine isključivo srpski oficiri i drugo (u julu 1915), da vrhovna komanda bude u srpskim rukama. Decembra 1915. počela je tragedija male nacije kada su srpske vojne vlasti objavile da se planina Lovćen mora predati Austrijancima. Uzalud je stari kralj protestovao. Njegovi parlamentarni ministri su savjetovali da je srpska politika predaje dobra; srpski načelnik generalštaba je 2. januara 1916. objavio da se planina Lovćen više ne može držati i da se mora predati.

Sami Srbi su zaista onemogućili svaki dalji crnogorski otpor. Crnogorska vojska od 50.000 ljudi obavila je svoj zadatak odbrane srpskog povlačenja i dobila nalog od srpskih komandanata da se ne povlači na jug (što je bio jedini mogući put bjekstva), već da krene ka Podgorici, i našla se opkoljena od strane Austrijanaca. Iz takve pozicije, crnogorska vojska se jednostavno istopila da bi se očuvala u planinama najbolje što je

mogla. Kada je crnogorska vojska otišla, ministri su ubrzo pobjegli. Nikola je mogao samo da ostane i postane zarobljenik Austrije, te je i on napustio Crnu Goru da se više nikada ne vrati. Od tada Crna Gora kao nezavisna država nije više postojala: anektirala je Srbija i trebalo je da postane provincija novoosnovane Jugoslavije. Od svih grešaka počinjenih u mirotvornom procesu u Versaju, prema mišljenju autora ovih redova, najveća je bila da stari patrijarhalni monarh Crne Gore, vjerni član Alijanse tokom Velikog rata, bude zajedno sa suprugom izbačen iz zemlje, da bi umro u bijedi i izgnanstvu.

Kralj Nikola je umro u izgnanstvu, ophrvan godinama i slomljenog srca, u martu 1921, a njegov pepeo počiva u Italiji. Njegov najstariji sin odrekao se krune na očevoj samrti, te kraljevstva više nema, mada dobar dio Crnogoraca održava gerilski rat u planinama u cilju oslobođenja svoje zemlje. Ali ti ljudi dovijeka žive u sjajnom Tenisonovom sonetu:

CRNA GORA

Uzdigli se do visina đe no klikću orli carski.
Svoju vjeru sačuvali i slobode sunce vrelo.
Danju – noću na nogama, hrabro stoji pleme
cijelo
sa rukama na oružju, protiv hordi agarjanskih.
Nadiraše bez prestanka al' prodrijeti ne
mogaše
sila turska, salamana po klanacah ovijeh
svetih.
Krvavi se polumjesec sa bojišta povraćaše,
ranjen mačem Prometeja po stijenama
razapetih.

O najmanji od naroda! Tvrda stijeno tvrđeg
kraja! Prijestolje od slobode, ti velika Crna Goro!
Protiv sile otomanske ti se rveš mišcom golom,
Sa stotinom na hiljade ratujući naokolo.
Otkako je oblak pao đe se krš sa nebom spaja,
U njedrima tvojim nije bilo boljeg naraštaja

Preveo: **Slobodan Jovanović**